

Những chấn thương đô thị và sự khủng hoảng bản sắc trong tiểu thuyết của Phong Điệp

Đỗ Hải Ninh*, Trần Minh Tùng**

Nhận ngày 3 tháng 2 năm 2024. Chấp nhận đăng ngày 16 tháng 7 năm 2024.

Tóm tắt: Bài viết tìm hiểu ba tác phẩm của Phong Điệp *Lạc chốn thị thành*, *Blogger*, *Ga ký ức* từ góc nhìn nghiên cứu giới. Là một cây bút nữ đương đại năng động, Phong Điệp quan tâm đến những chấn thương đô thị và sự khủng hoảng bản sắc ở giới trẻ đô thị, đặc biệt là những cô gái từ tỉnh lẻ về thành phố lập nghiệp phải đối diện với rất nhiều cạm bẫy và thách thức. Tác phẩm của Phong Điệp cất lên tiếng nói của một bộ phận nữ giới yếu thế, những cô gái trẻ bị quấy rối, lạm dụng ở môi trường công sở. Bên cạnh đó, bài viết cũng nhấn mạnh xu hướng thể hiện tinh thần nữ quyền ở tác giả Phong Điệp qua sự khẳng định quyền được hạnh phúc và được tự do lựa chọn của người phụ nữ. Bài viết cũng góp phần nghiên cứu lối viết nữ qua những dấu ấn sáng tạo của tác giả Phong Điệp như một trường hợp tiêu biểu của tiểu thuyết nữ Việt Nam đương đại.

Từ khóa: Chấn thương đô thị, khủng hoảng bản sắc, Phong Điệp, *Lạc chốn thị thành*, *Blogger*, *Ga ký ức*.

Phân loại ngành: Văn học

Abstract: This article analyzes three works by Phong Điệp (*Lost in the city*, *Blogger*, and *Memory station*) from the perspective of gender research. As a dynamic contemporary female writer, Phong Điệp is interested in the urban trauma and the identity crisis among urban youth, especially in young girls from the provinces coming to the city to settle down and face several pitfalls and challenges. Phong Điệp's works are the voice of a group of vulnerable women and young girls who are harassed and abused in workplaces. Besides, the article emphasizes the tendency to express the spirit of feminism in Phong Điệp through the assertion of women's right to happiness and freedom of choice. The article also contributes to the study of female writing style through the creative imprints of author Phong Điệp as a typical case of contemporary Vietnamese female novels.

Keywords: Urban trauma, identity crisis, Phong Điệp, *Lost in the City*, *Blogger*, *Memory Station*.

Subject classification: Literature

1. Mở đầu

Sự hiện diện ngày càng đông đảo của lực lượng tác giả nữ trong văn học đương đại đã khiến cho tiếng nói của phụ nữ được cất lên và những vấn đề của phụ nữ được chú ý nhiều hơn. Trong số những cây bút nữ đương đại, Phong Điệp là tác giả năng động, sáng tác nhiều thể loại và có phần được chú ý hơn ở truyện ngắn nhưng chính ở tiểu thuyết, chị đã để lại những dấu ấn nổi bật trong việc khám phá đời sống giới trẻ đô thị đặc biệt là thân phận người nữ. Từ góc độ của lý thuyết chấn thương và chủ nghĩa nữ quyền, bài viết tập trung tìm hiểu ba cuốn tiểu thuyết *Lạc chốn thị thành*, *Blogger*, *Ga ký ức* của Phong Điệp nhằm làm rõ sự quan tâm đặc biệt đến những chấn thương đô thị, sự khủng hoảng bản sắc và khả năng sáng tạo nghệ thuật cũng như tinh thần nữ quyền của một cây bút nữ đương đại.

* Viện Văn học, Viện Hàn lâm Khoa học xã hội Việt Nam.

Email: haininhdoanh@gmail.com

** Học viện Khoa học xã hội, Viện Hàn lâm Khoa học xã hội Việt Nam.

Chấn thương khởi đầu là một thuật ngữ được sử dụng trong lĩnh vực y học chỉ những triệu chứng thương tổn mạnh về thể chất và thần kinh, giờ đây được sử dụng rộng rãi trong nghiên cứu nhân văn cùng với sự phát triển của lý thuyết chấn thương. Theo Amos Goldberg, “chấn thương được tạo nên bởi sự va chạm mạnh của chủ thể với cái mà Lacan gọi là cái Thực (Real) - một tình huống hay sự kiện vượt quá trật tự tượng trưng và do vậy không nhận được bất kỳ ý nghĩa nào trong khung khổ tượng trưng của chủ thể. Trong sự va chạm này, có một cái gì đó đi vòng qua cấu trúc kinh nghiệm của tinh thần và được chủ thể trải nghiệm như là sự vượt quá. Sự vượt quá được tạo ra trong chấn thương và không bị tích hợp vào bất kỳ một cấu trúc mang nghĩa nào này bị buộc phải quay trở lại như một triệu chứng của chấn thương và ám ảnh chủ thể như một sự cưỡng bức” (Amos Goldberg, 1797). Chấn thương đô thị là những kinh nghiệm tâm lý vượt ngưỡng bị tác động bởi “sự va chạm mạnh” với lối sống, môi trường và các yếu tố khác của đô thị. Bài viết sử dụng thuật ngữ chấn thương đô thị với hàm nghĩa là những chấn thương của con người diễn ra trong môi trường đô thị: bạo lực, nghèo đói, bị quấy rối, thất nghiệp, đau buồn, mất mát... Đồng thời, xuất phát từ đối tượng nghiên cứu là tiểu thuyết viết về phụ nữ của một tác giả nữ, bài viết vận dụng lý thuyết nữ quyền, cụ thể là khái niệm “sự khủng hoảng bản sắc nữ” của Betty Friedan (Betty Friedan, 2022) nhằm làm sáng tỏ tinh thần nữ quyền trong tiểu thuyết của Phong Điệp. Hiện nay, ở Việt Nam, chưa có nhiều nghiên cứu về chấn thương trong văn học, gần đây nhất Hội thảo đầu tiên nghiên cứu văn học từ lý thuyết chấn thương đã được tổ chức¹ trong đó có nhiều bài viết về các hiện tượng, tác giả, tác phẩm văn học Việt Nam và Nhật Bản. Những nghiên cứu về tiểu thuyết của Phong Điệp chủ yếu tiếp cận từ góc độ tự sự học hoặc diễn ngôn đô thị hóa, hầu như chưa có công trình nào đề cập đến vấn đề chấn thương đô thị và sự khủng hoảng bản sắc trong tiểu thuyết của Phong Điệp. Từ trường hợp của Phong Điệp, bài viết cũng đặt ra câu hỏi liệu có lối viết nữ trong văn học Việt Nam đương đại hay không?

2. Những thanh niên tỉnh lẻ *Lạc chốn thị thành*

Lạc chốn thị thành là tên cuốn tiểu thuyết đầu tiên nhưng đây cũng có thể coi là một nội dung xuyên suốt trong các tiểu thuyết của Phong Điệp. Nhân vật chính của các tiểu thuyết *Lạc chốn thị thành*, *Blogger*, *Ga ký ức* là những cô gái trẻ từ một vùng quê tỉnh lẻ bước vào thành phố như hướng tới một vùng văn minh, hứa hẹn chân trời rộng mở nhưng trái với kỳ vọng của họ, thành phố mang đến một thế giới đầy chạm bẩy, bất trắc. Trong *Blogger*, ngày đầu tiên đến điểm thi đại học cô gái tỉnh lẻ phải cùng mẹ vượt qua con đường mưa ngập nước như một dòng sông nhỏ rác rến nổi lênh bênh, ngày cầm tờ giấy báo đỗ đại học về thành phố, cô bị kẻ gian móc gọn cục tiền mẹ đã buộc chặt dưới đáy ba lô (Phong Điệp, 2009: 6). Nổi bật trong *Lạc chốn thị thành*, *Blogger* là hình ảnh của những cô gái mới tốt nghiệp đại học, ra trường đi kiếm việc bị các trung tâm môi giới việc làm lừa đảo, ăn chặn. Nhưng đó chỉ là cú vấp đầu tiên, trải nghiệm cuộc sống thị thành thực sự là khi họ bước vào môi trường làm việc mà đồng nghiệp ganh đua, chèn ép nhau, rình cơ hội hãm hại nhau, và nguy cơ bị lợi dụng, quấy rối tình dục luôn bày ra trước mắt. Họ nhận những thua thiệt, cay đắng, và bị phản bội, rơi vào bế tắc cùng cực.

Những cô gái tỉnh lẻ trong tiểu thuyết của Phong Điệp không thể thoát khỏi tấm lưới bủa vây của đô thị bởi hành trang của họ không có gì ngoài những kiến thức học trong nhà trường, tâm hồn trong sáng và kinh nghiệm non nớt. Đó là những cô gái vẫn còn nguyên chất mộc mạc, thuần khiết từ những miền quê nghèo và trái tim đầy ắp tình yêu thương. Tốt nghiệp

¹ Hội thảo “Chấn thương, khủng hoảng và chữa lành trong văn học - nghệ thuật Việt Nam, Nhật Bản” do Trường đại học Khoa học Xã hội và Nhân văn, Đại học Quốc gia Tp. Hồ Chí Minh phối hợp với Quỹ Japan Foundation tổ chức tại Hội An, Quảng Nam, tháng 3/2024.

đại học, họ trầy trật kiếm việc làm, và để tạm sống qua ngày, họ phải làm những công việc không đúng chuyên môn được học. Tiểu thuyết của Phong Điệp lách sâu vào những góc khuất chốn công sở, những mưu mô thủ đoạn triệt tiêu nhau trong môi trường tưởng như là thế giới văn minh lịch sự. Hình ảnh người phụ nữ vì mưu sinh trở thành mồi săn (bị cưỡng bức, quấy rối, lạm dụng tình dục, hạ nhục, phản bội) không hiếm gặp trong văn học trước đây. Chị Dậu, thị Mịch - những phụ nữ nông thôn thuần phác ở bối cảnh xã hội Việt Nam đầu thế kỷ XX đã từng bị săn đuổi, quấy rối, thậm chí cưỡng hiếp và cho đến tận đầu thế kỷ XXI, trong tiểu thuyết của Phong Điệp, những cô gái từ quê ra phố đầu được học hành, có tri thức, bằng cấp, vẫn không thoát ra khỏi cảnh ngộ đó.

Ở thành phố, dù qua nhiều năm sinh sống, những cô gái tỉnh lẻ vẫn như là người khách xa lạ, khó hòa nhập. Họ mang cảm giác bị thành phố ruồng bỏ. *Lạc chốn thị thành* bởi con người của họ không nhập vào được thế giới ấy: non nớt về kinh nghiệm, mặc cảm về thân phận, họ là những người yếu thế dễ dàng rơi vào thế bị động. Những cô gái tưởng như khôn ngoan, thực tế và may mắn hơn như Oanh, Phương trong *Lạc chốn thị thành*, dựa vào nhan sắc và thân xác để kiếm tiền dễ dàng hơn nhưng cũng vẫn là một kiểu “lạc lối”, họ từng nghĩ “bây giờ có nhiều cách để đạt được mục đích của mình lắm miễn là mình chịu thiệt một tí” (Phong Điệp, 2005: 128) nhưng không hoàn toàn như vậy, họ luôn trở thành nạn nhân “chịu thiệt” mọi đường. “Lạc chốn” vì không hòa nhập được với môi trường công sở ngột ngạt, lạc ra ngoài những đố kỵ, phe nhóm. Trong thế giới xô bồ quay cuồng trá trở của thị thành, những cô gái trẻ càng cố ý thức về nhân phẩm thì càng bị lạc lõng và bị dày vò, đau đớn: phản ứng của Kiều trước hành vi quấy rối xâm sỡ của người đàn ông trên xe khách là “máu nóng dồn lên mặt bừng bừng”, “người run lên vì tủi thân, vì cảm giác cô độc” (*Lạc chốn thị thành*). Bị quấy rối tình dục trắng trợn, Hạ thấy sợ nhưng không dám chối từ thẳng thừng, cô tìm cách lẩn lữa, trốn tránh bằng hết lý do này đến lý do khác. Khi Hạ bị rơi vào vòng xoáy thị phi, trước thái độ nghi ngờ, đổ lỗi cho nạn nhân của người yêu, cô uất ức tức nghẹn vì không được thấu hiểu. Rõ ràng, dù nỗ lực giữ gìn đến đâu, Hạ vẫn không thể tự mình oan cho mình và mất hết mọi điểm tựa bầu vịu (*Blogger*). Trong *Lạc chốn thị thành*, lời của Ân, một cậu con trai cùng quê theo đuổi Kiều chính là nhận định về môi trường đô thị phức tạp mà muốn trụ lại đó thì các cô gái phải thích nghi: “Em không thay đổi cách sống và cách suy nghĩ thì sẽ rất khó trụ lại ở đây. Hà Nội đầy rẫy những sự phức tạp. Em phải chịu khó hòa nhập. Cái gì không thích thì cứ bỏ đi mà sống” (Phong Điệp, 2005: 20). Với Ân, thay đổi cách sống và suy nghĩ là “chịu khó hòa nhập”, “bỏ đi mà sống”. Nhưng những cô gái tỉnh lẻ “bảo thủ” như Kiều, Hạ đều cảm thấy khó tham gia những cuộc chuyện trò ngồi lê đôi mách và họ phản đối việc lợi dụng nhan sắc, thân xác để tiến thân. Họ “không quen nghe những câu thật thà trắng phớ”, theo kiểu “tao muốn ngủ với ai mà chả được.” (Phong Điệp, 2009: 39). Có những cô gái tỉnh lẻ như Oanh, Phương đã “hòa nhập” bằng chọn lối sống thực dụng, đánh đổi mọi thứ để có tiền nhưng hậu quả cuộc đời vẫn tan nát và họ vẫn bị đẩy ra bên lề xã hội - người thì bị mắc căn bệnh AIDS thế kỷ, người bị rơi vào cảnh cùng quẫn, trốn tránh bạn bè. *Lạc chốn thị thành*, họ đã đánh mất hạnh phúc, tuổi thanh xuân và thậm chí cả mạng sống. Trong cảm quan của những thanh niên tỉnh lẻ, thành phố dường như là nơi trú tạm, họ sống trong những căn phòng trọ chật hẹp, không gian thoáng thoảng mùi nước mắm, mùi dầu hỏa ở góc bếp tự tạo. Với họ, mọi thứ đều là tạm bợ, từ công việc đơn điệu đến tình yêu nhàm chán. Trong *Blogger*, Hạ và Quân có mối quan hệ yêu đương nhưng khi ở bên nhau, “mỗi lần cô ngược lên nhìn Quân, định kể chuyện này chuyện nọ cho bớt cảm giác tẻ nhạt giữa hai người, nhưng thấy sự thờ ơ, mệt mỏi trên gương mặt anh, cô lại thôi” (Phong Điệp, 2009: 52). Giữa họ những kết nối quá mỏng manh và hời hợt. Thành phố không phải là miền đất hứa như những thanh niên tỉnh lẻ từng mơ ước, ở tại đây, những hoài bão, ước mơ

trước kia giờ chỉ còn như ảo ảnh. “Thành phố - với tôi - cụ thể như một chén nước uống dở đặt ngay trước mặt...” (Phong Điệp, 2009: 6). “Sau bảy năm, có những vũng lầy to đùng phía trước mà tôi phải tự lội qua, không hề có mẹ” (Phong Điệp, 2009: 7). “Thành phố như hũ nút đen ngòm, không biết đã có bao nhiêu đứa con gái tình lẻ đã bị nuốt trôi vào? (Phong Điệp, 2005: 130). Và trong mọi tình huống, thân cô thể cô ở thành phố, người phụ nữ vẫn là kẻ gánh chịu thua thiệt. Hạ bỏ cái thai với nỗi đau không thể cho con được làm người, nỗi đau ấy một mình Hạ phải âm thầm gánh chịu. Ở *Blogger*, trong mối quan hệ tình cảm với Quân hay trong cuộc trốn chạy lão sếp dê già ở cơ quan, Hạ đều trở thành kẻ thất bại đau đớn, rốt cuộc thị thành đã lấy đi của cô tất cả. Trong cả ba cuốn tiểu thuyết, Phong Điệp đều trực diện với những bế tắc của các cô gái tình lẻ và ráo riết tìm câu trả lời cho số phận của họ.

Việc mưu sinh nhọc nhằn ở thành phố được miêu tả trong khá nhiều tiểu thuyết của các tác giả đương đại. Các tiểu thuyết đã giải ảo hình ảnh đô thị phồn hoa đem lại sự đổi đời, giải ảo giấc mơ lập nghiệp tại thành phố phồn hoa. Tiểu thuyết của các nhà văn nam viết về đô thị cũng có nhân vật mưu sinh nơi phố phường, chẳng hạn trong *Cơ hội của Chúa* (Nguyễn Việt Hà), *Vắng mặt* (Đỗ Phấn) và sau đó như *Giữa dòng chảy lạc* (Nguyễn Danh Lam), *Sự trở lại của vết xước* (Trần Nhã Thụy),... nhưng các nhân vật hoàn toàn khác. Đó là những kiểu nhân vật lập nghiệp chán chường, chìm đắm vào thế giới cá nhân, khác với kiểu nhân vật xông pha, khám phá thử thách trong các môi trường khác nhau như trong tiểu thuyết giai đoạn trước. Chuyện mưu sinh không phải là vấn đề quan trọng nhất trong tiểu thuyết của các nhà văn nam đương đại, bản thân nhân vật cũng không phải đánh đổi và mất mát đau đớn nhiều như ở các nhân vật nữ trong tiểu thuyết của Phong Điệp. Ở *Blogger*, chỉ trong một quãng đời ngắn ngủi của nhân vật Hạ, những cơn bão quét qua phá hủy tất cả: tình yêu kết thúc, công việc chấm dứt, danh dự biến mất. Trong *Lạc chốn thị thành*, chứng kiến tất cả những trả giá đau đớn của bạn bè và sau cuộc vật lộn với cuộc đời của chính mình, Kiều tự nghiệm: “Hình như tôi cũng chỉ như một người khách xa lạ lạc giữa chốn thị thành. Nhưng liệu có phải ai sinh ra cũng đã có sẵn một mảnh đất cho mình? Người ta phải tự kiếm tìm và khẳng định mình trên miền đất ấy - phải thế chăng” (Phong Điệp, 2005: 294). Tình thế của các nhân vật trong tiểu thuyết Phong Điệp khác với các nhân vật trong văn chương về đô thị của các nhà văn khác, chẳng hạn nhân vật của Nguyễn Việt Hà, Đỗ Phấn tuy đã rời trong những mối quan hệ, trống rỗng trong sự tồn tại nhưng họ “ở trong” môi trường đô thị đó còn các nhân vật nữ của Phong Điệp, từ những không gian khác nhau tìm kiếm cơ hội thành phố nhưng luôn ở bên lề, bị thành phố “ruồng bỏ”. Từ quan sát của một nhà văn nữ viết về phụ nữ, Phong Điệp cất lên tiếng nói của một nhóm nhỏ yếu thế - những cô gái trẻ tình lẻ. Dù là những cô gái của một thời đại mới, được đào tạo bài bản, có tri thức và có ngoại hình nhưng họ vẫn khó khăn để tìm một chỗ đứng và khó khăn trong tạo dựng tương lai nơi đô thị. Thực ra đô thị luôn vừa là hấp lực, vừa là cạm bẫy đối với tất cả những ai lao vào nó như thiêu thân lao về phía sáng, nhưng đối với những cô gái tình lẻ trong tác phẩm của Phong Điệp, ngoài câu chuyện lập thân, lập nghiệp, còn là câu chuyện về hành trình đi tìm bản sắc của mỗi người.

3. Chấn thương, ký ức và sự khủng hoảng bản sắc

Sở dĩ những cô gái tình lẻ không hòa nhập được cuộc sống thị thành bởi một lý do nữa, họ còn lưu giữ một miền ký ức quá sâu nặng về tuổi thơ, làng quê trong quá khứ. Ở *Ga ký ức*, các nhân vật có một đời sống nội tâm phong phú: “Bao năm qua, ký ức về xóm Chùa Cuối vẫn hiện diện trong mỗi ngày sống của cô” (Phong Điệp, 2009: 152). Đó là những kỷ niệm tuyệt đẹp, không gian thanh bình đã vun đắp thế giới tinh thần của con người. Những ký ức đó kết nối họ với quê hương, người thân khiến họ bảo lưu *chất quê* nhưng cũng là lực cản ngăn họ hòa nhập với đời sống đô thị. *Blogger* ngay từ mở đầu đã liên tục hoài niệm “bảy năm trước”: bảy năm trước đặt chân lên thành phố, bảy năm trước lần đầu tiên được

nhìn thấy máy vi tính, bảy năm trước thành phố - xa lạ và đầy bất trắc. Sự nhập thân và phân thân giữa “nó” và “bé con” là sự vương vấn quá khứ, sự lưu luyến không dứt bỏ nỗi những ký ức. “Ký ức bữa vây cô hàng ngày, hàng giờ”, “thực ra cô là đứa trẻ với đầy những ẩn ức” “ký ức với cô như một định mệnh không thể vượt thoát ra được” (Phong Điệp, 2009: 227). “Không thể kiếm tìm vô vọng, cô buộc phải dựng lại thành phố của mình bằng chính ký ức” (Phong Điệp, 2015: 236). Sự xung đột quá khứ - hiện tại, làng quê - thành phố gây những chấn thương cho người nào không thích ứng kịp thời. “Chẳng phải nhiều đêm y đã nhung nhớ, đã vật vã mãi về nơi chốn cũ hay sao? Y dần vật về việc mình đã bỏ đi... Từng có lúc y muốn quay trở về. Khi thấy không chịu đựng nổi tâm thế cô đơn lạc loài nơi phố xá” (Phong Điệp, 2015: 148). Dẫn thân vào đô thị, những “người quê” đã phải mang chấn thương kép: chối bỏ đô thị và bị đô thị chối bỏ. Họ buộc phải thay đổi để hòa nhập môi trường đô thị nhưng rồi lại bị dồn đẩy, quăng quật ra bên lề, tiếp đó, thất vọng trước thực tại họ muốn trốn chạy khỏi đô thị. Tiểu thuyết của Phong Điệp cũng nói nhiều về quá trình đô thị hóa, sự thay đổi đột ngột từ làng lên phố đã xóa mờ đi tất cả dấu vết tạo nên những đứt gãy trong không gian thực và không gian tâm tưởng. Cô gái trong *Ga ký ức* ngỡ ngàng tìm dấu vết “ngày xưa, chỗ này là nhà cô” trong lời giục giã của bà cô “muộn rồi, mày còn đứng mãi làm gì thế cháu! Cái gì mất thì đã mất rồi. Tìm cũng chẳng có gì đâu mà tìm” (Phong Điệp, 2015: 27). Những mất mát trong quá khứ và những mất mát trong hiện tại chùng xếp tạo thành chấn thương tâm lý của các nhân vật.

Chính vì lạc lõng bơ vơ trong môi trường đô thị, họ loay hoay tìm cách định vị mình trong thành phố, và loay hoay kiếm tìm bản lai diện mục của chính mình. Trong *Lạc chốn thị thành*, nhân vật Kiều tự chất vấn: “Phải chăng, những đứa tinh lẻ như chúng tôi đang tự tạo cho mình một cuộc đua, tự tạo cho mình những sức ép tâm lý để rồi phải mệt mỏi và kiệt sức vì nó thế này? Nhiều lúc tôi không hiểu được mình nữa” (Phong Điệp, 2005). Hạ là nhân vật trong tiểu thuyết mạng của Phong - một hot blogger, bạn thân thiết là Điệp - một cô gái cá tính mạnh mẽ, nhưng giữa các tuyến truyện lồng ghép, nhân vật mơ hồ tự hỏi: “Tôi là Hạ? Tôi là Phong? Hay là Điệp?” (Phong Điệp, 2005). Phong là người viết truyện (về nhân vật Hạ), nhưng cũng là một nhân vật trong tiểu thuyết của Phong Điệp luôn đầy hoài nghi. “Những nỗi hoang mang, bán loạn của nhân vật. Những hoang mang, bán loạn của chính cô. Chúng khiến cô mệt mỏi và bế tắc. Những cơn chửi rủa rồi” (Phong Điệp, 2005). Nhân vật vô danh, không rõ tên tuổi trong phần Trống rỗng (tên của một entry trên blog ?) tự hỏi: “Tự nhiên không biết mình CÓ PHẢI LÀ MÌNH NỮA KHÔNG?... Blast treo trên blog vền vền hai chữ: đã chết” (Phong Điệp, 2009: 211). Và rồi cuối cùng khi nhân vật đến với cái chết, những gì trong câu chuyện của Hạ trở thành của chính Phong và hóa ra Hạ chính là phiên bản thực sự của Phong. Blogger Phong chẳng viết về ai khác, cô tự kể câu chuyện của mình với cái vỏ của nhân vật Hạ. Đây là sự khủng hoảng bản sắc mà Friedan chỉ ra trong *Bí ẩn nữ tính*, Friedan cho rằng vấn đề là phụ nữ cần vượt qua cuộc khủng hoảng bản sắc, họ phải trưởng thành và tìm ra bản sắc con người của mình (Betty Friedan, 2022: 97). Trong tiểu thuyết của Phong Điệp, các nhân vật, đặc biệt là những cô gái trẻ tinh lẻ, không biết mình là ai, không biết mình muốn trở thành như thế nào, và vượt ra khỏi phạm vi của con người bị bứt rứt khỏi nơi chốn họ thuộc về, họ là con người đang khủng hoảng bản sắc.

Trong *Ga ký ức*, một nữ bác sĩ tâm lý trẻ nhưng luôn vang lên câu hỏi “Cô là ai” lặp đi lặp lại. Cô là một bác sĩ tâm lý mẫn cán, “mỗi ngày sống là một biểu đồ lập trình sẵn” “rất mực chần chu, chuẩn mực” (Phong Điệp, 2015). Nhưng đằng sau tấm áo choàng trắng nghề nghiệp, cô luôn bị ám ảnh những kỷ niệm thừa ấu thơ nơi xóm Chùa Cuối, nơi từ đó người bố từ chiến trường trở về rồi đột ngột bỏ đi để lại mấy mẹ con cô ngỡ ngàng, bàng hoàng. Chấn thương tinh thần ấy với cô là vết thương không thể lành bởi những câu hỏi không có câu trả lời, vì sao bố bỏ đi? Cô, y và Phùng đều là những ca chấn thương tâm lý đầu từ nhiều nguyên nhân khác nhau

nhưng tự lại thành phố, nơi họ không thuộc về, nơi những chấn thương của họ hiện ra rõ nhất và họ phải vật lộn để tìm lại chính mình. Trong cảm nhận của y, “thành phố khác hẳn với vùng đất bị nguyên rửa trước kia của y. Ở đây mọi thứ rạch ròi, sòng phẳng. Mọi thứ không ngừng chuyển động với tốc độ chóng mặt” (Phong Điệp, 2015: 147). Y ngày càng nhận thấy thân phận “lạc loài nơi phố xá” và tự hỏi Phải chăng thành phố đã ruồng bỏ y? (Phong Điệp, 2015: 148). Một trường hợp khác, Phùng không phải là bác sĩ và bệnh nhân như cô và y, Phùng ban đầu là người thân của bệnh nhân (mẹ gã bị trầm cảm được cô điều trị) nhưng bản thân Phùng cũng đầy thương tổn. Tuổi thơ cô độc, bị xa lánh vì là “con hoang”, Phùng phải tự lấp đầy những khoảng trống bằng việc học ngày học đêm, nhưng càng đơn độc, bị lánh xa vì kết quả học tập xuất sắc hơn những đứa trẻ khác. Khi sự nghiệp thành công, Phùng “ngày ngày phải căng như dây đàn để nắm bắt và xử lý biến động của các đơn hàng” (Phong Điệp, 2015: 216), “vài ba tháng mới về nhà, hoặc ngủ vùi hoặc điện thoại, hoặc đưa mẹ đi khắp các nhà hàng, Phùng cũng mắc kẹt trong ký ức về tuổi thơ cay đắng và hiện tại cô độc. Không chỉ những thanh niên tuổi trẻ, người mẹ của Phùng đến cuối đời, khi con bà làm rạng danh cho mẹ rồi, đổi đời rồi, sao mà bà vẫn thấy buồn nhiều như thế” và “đang chết dần chết mòn nơi đô thị” (Phong Điệp, 2015). Nếu như mẹ cô tự tìm cách làm cho mình trở nên bận rộn, từ chối dẫn vật quá khứ thì mẹ Phùng rơi vào trầm cảm bởi “việc tách bà khỏi “thế giới sống” quen thuộc đã đẩy bà đến việc “tự phòng thủ” bằng việc thiết lập nên thế giới sống ảo mị của riêng mình (Phong Điệp, 2015: 209). Cô đến trị liệu cho mẹ Phùng nhưng “Phùng cần cô như một con bệnh cần trị liệu” (Phong Điệp, 2015: 200), và ngược lại, dường như chính cô cũng nhờ đó mà được trị liệu. Trong tác phẩm của các cây bút đương đại, tiếng gọi của bản năng tính dục và nhu cầu thể chất được đề cập đến khá nhiều, như một sự khẳng định con người cá nhân. Phong Điệp dường như chú ý hơn đến những thương tổn tinh thần, nhất là ở tầng lớp thanh niên trí thức. Những tổn thương ấy tạo nên cuộc khủng hoảng bản sắc và mỗi người phải trải qua hành trình đi tìm chính mình để trưởng thành. Phong Điệp cũng nhận thấy mối mâu thuẫn của con người trong đời sống hiện đại đó là luôn tiến đến đô thị như biểu tượng của ánh sáng văn minh nhưng lại luôn níu giữ một chốn cũ bên trong mình. Mâu thuẫn không được hóa giải sẽ tạo nên chấn thương tâm lý thời đại, ở tất cả những nơi diễn ra quá trình đô thị hóa. Sự quan sát và phát hiện mâu thuẫn thời đại của Phong Điệp khiến những người đang cuốn theo vòng xoáy đô thị hóa phải tự nhìn lại, tự ý thức về chính mình trong mối quan hệ với môi trường xung quanh và những sợi dây kết nối sâu xa.

4. Lối viết nữ và tinh thần nữ quyền

Là một cây bút nữ đến với viết lách từ khi còn ngồi trên ghế nhà trường, Phong Điệp đã sớm thể hiện mối quan tâm đến những câu chuyện xung quanh mình và của chính mình. Sự mẫn cảm của người phụ nữ viết văn đã giúp Phong Điệp chạm đến những vấn đề của giới mình một cách tinh tế nhưng không kém phần quyết liệt. Như Peter Barry nhận định: “Đặc điểm câu của phụ nữ là các mệnh đề được liên kết theo trình tự lỏng lẻo, chứ không cân bằng và đi theo khuôn mẫu một cách cẩn trọng như trong văn xuôi của nam giới” (Peter Barry, 2023: 163). Lối viết bị chi phối bởi cảm quan của giới nữ khiến cho văn phong của Phong Điệp giàu biểu cảm và giàu sức gợi. Trong *Blogger*, những câu văn chứa đựng sự so sánh “nổi chán chường khiến cả người cô như biến thành một bìa đậu phụ rữa” (Phong Điệp, 2009: 23) là một cách diễn đạt rất riêng từ người phụ nữ viết văn để so sánh cái trừu tượng (nổi chán chường) với thực phẩm (bìa đậu phụ rữa). Phong Điệp cũng thường xuyên sử dụng những câu văn ngắn, dồn nén và lặp lại nhiều, chẳng hạn “những cơn đau bắt đầu vặn xoắn đầu óc y. Những ảo ảnh vụt biến mất. Y vò đầu bứt tóc. Y giơ hai bàn tay ra trước mắt...” (Phong Điệp, 2015: 85). Trong *Lạc chốn thị thành*, việc sử dụng kiểu câu ngắn, dồn nén với cấu trúc câu lặp lại hầu như chưa có, nhưng đến *Blogger* và *Ga ký ức* đã trở nên

dày đặc trong tác phẩm: “Quân đã đợi sẵn cô ở đó. Mặt đối mặt. Quân có vẻ hơi đầy ra. Và luông cuông. Điều ấy khiến cô bỗng dung thấy ngột vực” (Phong Điệp, 2009: 223).

Trong cốt truyện tiểu thuyết, Phong Điệp đi đến tận cùng nỗi đau, tận cùng chết chóc thì mở một lối thoát cho nhân vật, “sau khi đã hình dung tường tận về tang lễ của mình, nó thay đổi quyết định thay đổi kế hoạch. Giống như thao tác delete một entry” (Phong Điệp, 2009: 265). Những tương tượng về chuyện cô biến mất, để lại mình Phùng với sân ga kí ức trống rỗng, hóa ra chỉ là một giấc mơ, “Phùng sẽ đi tìm cô về lại. Thành phố của Phùng sẽ lại hồi sinh” (Phong Điệp 2015: 252). Những cái kết thúc đảo chiều diễn tiến cốt truyện, nhuộm màu cô tích và có phần “xoa dịu” người đọc của Phong Điệp không đẩy tác phẩm đến mức bi kịch mà gợi niềm tin hi vọng dường như chính là “điểm yếu nữ tính” trong lối viết của tác giả và riêng Phong Điệp, một tác giả nữ không quá cực đoan.

Tác phẩm của Phong Điệp cũng như nhiều cây bút nữ đương đại, có thể thấy trong văn học Việt Nam đương đại đã xuất hiện ý thức nữ quyền khi đề cập đến những vấn đề về quyền và sự bình đẳng của phụ nữ. Từ câu chuyện của những nhân vật nữ là nạn nhân như người phụ nữ trong tình thế bị quấy rối tình dục, nạn nhân của những định kiến về phụ nữ và trinh tiết, nạn nhân của sóng thử trước hôn nhân, Phong Điệp đứng về phía phụ nữ để cho họ cất tiếng nói. Trên chuyến xe khách về thăm nhà, Kiều (*Lạc chốn thị thành*) bị mấy gã đàn ông không quen buông lời sàm sỡ, hạ nhục, cô phản ứng tức thì mặc dù không có ai trên xe tỏ ra muốn bảo vệ, bênh vực cô. Hoặc họ sợ hãi những kẻ được coi là đàn ông táo tợn, thô tục, hoặc họ coi việc cợt nhả, hạ thấp danh dự của phụ nữ, nhất là một cô gái trẻ như Kiều là chuyện bình thường và phải chấp nhận nơi môi trường công cộng. Trong *Blogger*, Hạ là nhân viên mới, luôn bị sếp gạ gẫm, dọa dẫm, sẵn đuổi nhưng cô không thể nói ra vì sợ ảnh hưởng đến tương lai công việc, cô chỉ có cách trì hoãn, lẩn tránh như một thái độ chống đối quấy rối tình dục nơi công sở. Và khi một cô gái khác mới về cơ quan, vai trò con mồi của Hạ được chuyển sang cô gái đó. Những người phụ nữ khác và cả cơ quan đều xì xầm, lườm nguýt mối quan hệ giữa sếp và các nhân viên mới trẻ đẹp nhưng không một ai chính thức lên tiếng, vì e ngại thứ quyền lực đe dọa đến miếng cơm manh áo của họ. Nhưng chính những người phụ nữ cũng lại là những người nhiều định kiến nhất đối với những vấn đề liên quan đến giới nữ. Mẹ Quân (*Blogger*) gọi Hạ là “đồ con gái đi thỏa, lẳng loạn. Không lẳng loạn sao đêm hôm còn nhắn tin nhắn tiếc dụ con tôi đến đây” (Phong Điệp, 2009: 134), bà “không ưa những đứa con gái quê muốn ở lại thành phố. Thuê nhà một mình, biết thế nào? Đêm hôm một mình, biết thế nào?” (Phong Điệp, 2009: 134). Những đồng nghiệp cùng phòng Hạ dè bieu cô nhân viên mới “bằng cấp gì cũng không bằng năm ngựa” (Phong Điệp, 2009: 146). Trong tiểu thuyết Phong Điệp, thật cay đắng khi chính phụ nữ lại là người phát biểu một cách rõ ràng sự coi thường phụ nữ và đó là sự tiếp tay cho nam giới đẩy phụ nữ xuống đáy sâu hơn nữa. Với Phong Điệp, nếu phụ nữ không đứng ở bên nhau thì cùng không thể trông đợi gì ở nam giới.

Nhưng cũng trong *Blogger*, Phong Điệp cho thấy bắt đầu có xu thế phụ nữ độc lập, thoát khỏi sự phụ thuộc đàn ông. Điệp dẫn Phong đến tham gia Hội những người tự do gồm những người phụ nữ thành đạt, xinh đẹp, đầy sức sống nhưng có chung quan điểm, sau bao nhiêu thất vọng, chán chường, kinh hãi, họ chọn tự do và không có đàn ông trong đó. Điệp cũng thẳng thắn nói với Phong về “quyền tự do cá nhân”, về nhu cầu tự nhiên trong quan hệ nam nữ của giới trẻ (Phong Điệp, 2009: 39-40). Trong cấu trúc tiểu thuyết lồng ghép của *Blogger*, nhân vật Quyên là một kiều phụ nữ “nói không với đàn ông” sau khi qua một đời chồng thì “chán đàn ông rồi. Có chồng cũng như không. Gọi là có một thằng bố cho con đỡ tủi thân. Còn thì cứ một mình cho đàn ông nó chết thêm” (Phong Điệp, 2009: 182). Ở *Ga ký ức*, đối lập với sự hiện diện của người mẹ, người bố chỉ là bóng hình mờ nhạt, thoáng qua trong cuộc đời của những đứa trẻ không cha như Phùng, cô và cả y nữa. Từ ngày còn nhỏ, cha cô

đã bất chợt một ngày lặng lẽ biến mất bỏ lại ba mẹ con cô, khác với Phùng, sinh ra đã là đứa con hoang, cũng khác với y, kể cả khi ông bố còn sống thì “hiếm khi nhìn thấy bố”, và “nhiều lúc y quên phớt là mình còn có bố” (Phong Điệp, 2015: 116). Người bố trong tiểu thuyết của Phong Điệp đã mất đi vị thế gia trưởng trong cấu trúc xã hội truyền thống, tồn tại một cách nhợt nhạt, tạm bợ bên cạnh người mẹ chèo lái con thuyền gia đình giữa cuộc đời sóng gió. Tiến thêm một bước nữa, ở môi trường đô thị, người đàn ông trong tiểu thuyết của Phong Điệp mặc dù có dáng vẻ là kẻ đi chinh phục và có tư tưởng chiếm đoạt, coi thường phụ nữ nhưng đằng sau đó lại phơi bày thực chất con người bần tiện và hèn mạt. Những gã đàn ông trên chuyến xe khách nhìn phụ nữ bằng đôi mắt dâm dăng và biến phụ nữ thành công cụ: “Góm con gái nông thôn lên thành phố mấy năm là trông khác ngay. Có da có thịt, nhìn cứ sướng cả mắt”. “Góm lũ con gái bây giờ đàn ông chưa chạm tới đã dăng háng ra, gì mà mày phải sợ” (Phong Điệp, 2005: 18-19). Trong miêu tả của Phong Điệp, người đàn ông dâm dăng đáng ghê tởm như lão sếp dê già với “cái bụng lèo nhèo mỡ”, “bộ dạng như miếng thịt lèo nhèo”, “tiếng thở hồng hộc của con đực” “mặt ông ta vằn đỏ. Trong thoáng chốc, con thú trở nên hung tợn. Mắt trừng trừng nhìn xói vào Hạ” (Phong Điệp, 2009: 69). Còn chàng trai tên Ân, người theo đuổi Kiều khá lâu, luôn khuyên Kiều phải tự thay đổi bản thân để thích nghi ở thành phố nhưng rồi chính Ân khi công việc sa sút đã lựa chọn sống trong cuộc hôn nhân vội vàng, chênh lệch tuổi tác ở một không gian ngột ngạt mà không ý thức được sự tha hóa của mình (*Lạc chốn thị thành*). Người đàn ông trong tiểu thuyết của Phong Điệp là hiện thân của sự ích kỷ, chỉ biết đến sự thỏa mãn bản thân, như nhân vật Quân, có lần Hạ đang “ngày đèn đỏ, Quân bắt cô phải chiều. Máu chảy ướm sưng cả vạt cổ chỗ họ nằm hành sự” (Phong Điệp, 2009: 74). Nhưng cũng người đàn ông ích kỷ, chiếm đoạt ấy lại hèn yếu, thảm hại nhanh chóng thay người yêu vì gia đình phản đối đứa con gái mà họ cho là lãng loàn, trác táng vì đã từng nạo thai. Thậm chí, sau đám cưới Quân còn hẹn gặp Hạ, khúm núm cầu hòa chỉ vì sợ cô sẽ làm ảnh hưởng đến cuộc sống mới của mình. Không chỉ là những người đàn ông phản bội, sự hèn mạt đã kéo vị thế của người đàn ông xuống đáy. Ngay cả nhân vật Phùng, nhân vật giành được nhiều thiện cảm trong *Ga ký ức*, ban đầu cũng có biểu hiện của kẻ thực dụng, sẵn sàng chấp nhận tiến tới hôn nhân với cô bác sĩ tâm lý chỉ để mẹ mình có người bầu bạn, như vậy người vợ là công cụ lợi dụng. Phùng đã từng thực lòng nói với cô: “Em đừng tin đàn ông, kể cả anh” (Phong Điệp, 2015: 162). Cho đến khi gặp cô và được “trị liệu”, Phùng mới thấm thía nỗi sợ và được đánh thức tình yêu. Số ít những người đàn ông “còn lại” trong tác phẩm của Phong Điệp lại là những người đàn ông yếu thế, người cậu, Nam (*Lạc chốn thị thành*), y, và Phùng, sau khi cô đi mất. Thế giới thiếu vắng đàn ông tử tế, và may chăng, họ sẽ được cứu rỗi, bởi những người phụ nữ. Đây chính là cái nhìn giàu tinh thần nữ quyền ở Phong Điệp, người phụ nữ, dẫu đau khổ, bị vùi dập và tan nát đến thế nào, cũng vẫn sẽ là một phân quan trọng của thế giới, cứu rỗi thế giới.

Tác phẩm của Phong Điệp cũng đề cập trực diện đến những vấn đề xã hội, khi miêu tả một cách chi tiết thực trạng đang diễn ra ở thành phố: “Tôi sững sốt nhận ra một điều: cả một đoạn phố chưa đến cây số, chúng tôi đã bắt gặp ngổn ngang không biết bao nhiêu phòng khám chữa bệnh, trong đó chuyên khoa sản với các kỹ thuật: siêu âm, phát hiện thai sớm, hút điều hoà kinh nguyệt... hầu như luôn được quảng cáo ở vị trí bắt mắt nhất” (Phong Điệp, 2005: 130). Mang thai ngoài ý muốn, Hạ phải chịu đựng nỗi đau thể chất và tinh thần khi bỏ cái thai đã to quá “người Hạ như bị móc rỗng từ bên trong”, “cô rơi vào cơn mê lê thê của những dao kéo, những hải nhi đỏ máu không đầu. Triền miên những tháng ngày sau đó” (Phong Điệp, 2009: 84). Nhân vật Kiều đã phải kêu lên thống thiết: “Lẽ nào đây là sự thật phũ phàng ẩn sau vẻ hào nhoáng của cuộc sống thị thành?” (Phong Điệp, 2005: 130). “Và một sự thực cay đắng, chuyện nạo phá thai đó không phải ở thành phố, mà ở nông thôn cũng phổ biến, không chỉ đến

thời này, mà từ trước đã rất nhiều: mẹ Quân, hơn sáu chục tuổi đầu, từng ba lần đẻ ra ba thằng con trai, cộng thêm bảy lần nạo thai. Nạo xong đi thẳng ra ruộng làm cỏ lúa luôn” (Phong Điệp, 2009:133). Người phụ nữ không tự bảo vệ mình, hơn thế nữa, họ lấy đó làm cơ để coi thường người phụ nữ khác, đó chính là những vấn đề đáng suy ngẫm mà Phong Điệp đặt ra. Và các tiêu thuyết của Phong Điệp cũng cho thấy những định kiến xã hội là chiếc lồng thép giam cầm con người: mẹ Phùng phải gánh chịu bao nhiêu điều tiếng tủi nhục vì sinh con không cha. Hạ muốn bỏ việc ở cái công sở ngọt ngào để đi làm hàng gọi đầu với chị Quyên nhưng không thể, nói như Quyên “cái ngữ đầu to mắt cận chả biết gì ngoài chữ nghĩa như cô, ở đây ba bữa thì chạy làng”, vì kỳ vọng của mẹ đặt vào cô, niềm tự hào của mẹ, nếu làm nghề gọi đầu cắt tóc thì hàng xóm, bạn bè sẽ bàn tán” (Phong Điệp, 2009:199). Định kiến về trình độ của phụ nữ khiến cho gia đình Khang, Quân coi người yêu của con trai họ là lãng loạn, dĩ hòa vi quý và kiên quyết phản đối. Sự thỏa hiệp của những nhân vật nam này với gia đình cũng chính là tàn dư không thể xóa nổi của những định kiến đó, cho thấy dù xã hội trong quá trình đô thị hóa với tốc độ chóng mặt, dù du nhập những lối sống văn minh tân tiến, nhưng có thực sự tiến bộ hay không vẫn là câu chuyện phải suy ngẫm.

Đan cài trong các tuyến truyện của *Blogger* là những mẫu tin Copy & Paste về nạn quấy rối tình dục nơi công sở, những văn bản pháp luật và ý kiến tư vấn, những comment phản hồi của cư dân mạng về các tình huống, những đoạn chat giữa các nick,... Trong cấu trúc tiểu thuyết, những mẫu tin này có vẻ hoàn toàn không ăn nhập với các tuyến truyện của các nhân vật và chỉ như một thủ pháp của tiểu thuyết mạng nhưng đây là cách Phong Điệp đánh thức mọi giác quan của người đọc về những vấn đề xã hội mà họ quan tâm. Ở *Lạc chốn thị thành*, vẫn với cách kể truyền thống, Phong Điệp tạo nên sự đồng cảm, chia sẻ với các nhân vật. Ở *Ga ký ức*, cách kể chuyện nương theo những dòng chảy của ký ức vừa rối loạn vừa mạch lạc của ba nhân vật, người đọc vẫn có thể nhận thấy những thông điệp của nhà văn về sự cứu chuộc thế giới “Phùng sẽ tìm bằng được cô trong giấc mơ”, “thành phố của Phùng sẽ lại hồi sinh” (Phong Điệp, 2015: 252). Như vậy, cả ba tác phẩm đều thể hiện tinh thần nữ quyền một cách rõ nét. Đây cũng là điểm gặp gỡ và tiếp nối của Phong Điệp với các nhà văn nữ Việt Nam sau Đổi mới, như Dạ Ngân, Phạm Thị Hoài, Võ Thị Hảo, Y Ban, Nguyễn Thị Thu Huệ... viết về số phận phụ nữ, dám nói lên những nỗi niềm thâm kín của người phụ nữ và đấu tranh vì hạnh phúc của người phụ nữ.

5. Kết luận

Với những mối quan tâm của Phong Điệp trong ba tiểu thuyết *Lạc chốn thị thành*, *Blogger*, *Ga ký ức*, có thể thấy văn học Việt Nam đương đại đã chạm đến vấn đề chung của xã hội, từ câu chuyện đô thị hóa và những chấn thương đô thị đến vị thế vai trò của phụ nữ trong xã hội hiện đại. Phong Điệp đại diện cho một thế hệ tác giả nữ trẻ trực tiếp viết về người nữ, không né tránh bất cứ chủ đề gai góc, nhạy cảm nào. Những tiểu thuyết của Phong Điệp cho thấy dù thực tế chưa trực tiếp phát biểu về chủ nghĩa nữ quyền nhưng tác phẩm in đậm lối viết nữ của chị là những tiếng nói thể hiện tinh thần nữ quyền, của phụ nữ và vì phụ nữ.

Tài liệu tham khảo

- Betty Friedan. 2022. *Bí ẩn nữ tính*. Nguyễn Vân Hà dịch. Nxb. Phụ nữ Việt Nam.
Phong Điệp. 2005. *Lạc chốn thị thành*. Nxb. Trẻ
Phong Điệp. 2009. *Blogger*. Nxb. Hội Nhà văn và Công ty sách Bách Việt.
Phong Điệp. 2015. *Ga ký ức*. Nxb. Trẻ.
Peter Barry. 2023. *Nhập môn lý thuyết văn học và văn hóa*. Hoàng Tô Mai, Đặng Thị Thái Hà,... dịch. Nxb. Hội Nhà văn.